

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-40>

УДК 331.5

ДЕФІЦИТ РОБОЧОЇ СИЛИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ

LABOR SHORTAGE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT

Веклич Віктор Андрійович

аспірант,

ПВНЗ «Європейський університет»

ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8782-1495>**Veklych Viktor**

Private Higher Education Establishment "European University"

Стаття присвячена актуальним питанням дефіциту робочої сили в Україні в контексті демографічного розвитку. Проаналізовано статеві-віковий склад населення України за роками та зроблено висновок про рівень демографічного старіння населення. Розглянуто перспективи світового населення до 2100 року і досліджено чисельність населення України за останні роки. Оцінено ринок праці України встановлено зв'язок між дефіцитом кадрів і пропозиціями від роботодавців. Виявлено, вплив низької народжуваності на сучасну демографічну ситуацію. Встановлено наявність впливу рівня освіти населення на дефіцит робочої сили в Україні в контексті демографічного розвитку. Розглянуто проблемне питання залучення іноземних працівників для подолання кадрової кризи. Визначені пріоритетні напрями подолання дефіциту робочої сили в Україні в контексті демографічного розвитку.

Ключові слова: дефіцит робочої сили, ринок праці, демографія, людський потенціал, статеві-вікова структура, кадрова криза, рівень освіти.

The article is devoted to the current issues of labor shortage in Ukraine in the context of demographic development. The purpose of this study is to assess the demographic situation and migration processes that affect the functioning and transformation of the labor market and to improve the situation with the *labor* shortage, which will help ensure demographic security and justify measures to improve employment policy. The demographic factor is considered as an indicator of the labor market and how the demographic situation can exacerbate the imbalance in supply and demand in the labor market. The article shows that effective economic development in the post-war recovery should be accompanied by an increase in the quality of human potential, and the impossibility of full replacement of pensioners by persons of working age can be compensated by the inflow of migrants. The study presents a breakdown of the population by age group and concludes that the level of demographic aging is increasing. The prospects of the world population until 2100 are considered. The population of Ukraine in recent years has been studied and the reasons for the labor shortage have been explained. The labor market of Ukraine is assessed and the relationship between the shortage of personnel and offers from employers is established. It is revealed that the birth rate is too low, which leads to a decrease in the population, its aging, and deformation of the sex and age structure. The influence of the level of education of the population on the shortage of labor in Ukraine in the context of demographic development is established. The problematic issue of attracting foreign workers to overcome the personnel crisis is considered. The priority directions of overcoming the labor shortage in Ukraine in the context of demographic development are determined. Economic, statistical, demographic, and analytical methods were used in the study. The main result and scientific contribution of the paper is the theoretical substantiation of the position that the situation in a country with no overall population growth cannot be considered demographically prosperous. From an economic point of view, this leads to a shortage of labor, which, in turn, complicates the formation of effective employment in the labor market.

Keywords: labor shortage, labor market, demographics, human potential, gender and age structure, personnel crisis, level of education.

Постановка проблеми. Демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку кра-

їни, а питання демографічного розвитку слід розглядати як фактор і, водночас, як результат функціонування держави [1]. Проголоше-

ний сьогодні курс на післявоєнне відновлення економіки та розвиток України передбачає досягнення високого науково-технічного рівня та ефективності виробництва, а в підсумку – створення повноцінно функціонуючого ринку праці.

Оскільки в перспективі проблема дефіциту робочої сили на ринку праці України може ще більше загостритися, є актуальним детальний аналіз її дефіциту у взаємозв'язку з проблемами демографічного розвитку. Суть аналізу полягає в дослідженні причин, що спричиняють зменшення чисельності працездатного населення, а також у виявленні можливих шляхів вирішення цієї критичної ситуації, яка може негативно вплинути на економічне зростання та соціальну стабільність країни. Елементом дефіциту робочої сили є процеси природного руху населення, у перебігу яких здійснюється кількісне формування трудових ресурсів (народжуваність, смертність, вступ у робочий вік, вибуття зі складу працездатних тощо). Тому, сучасна демографічна ситуація задає той рівень трудового потенціалу, який характеризуватиме ринок праці в найближчі роки.

Вплив демографічних аспектів на ринок праці є досить важливою та серйозною практичною проблемою, оскільки у глобальному світі, національні ринки праці не можуть поступально й ефективно розвиватися, якщо відсутня чітка й обґрунтована стратегія демографічного розвитку, що забезпечує ефективний приріст робочої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем функціонування ринку праці, попиту та пропозиції робочої сили на ньому є предметом наукового інтересу низки вітчизняних фахівців, зокрема Н. П. Любомудрова [2], Мантур-Чубата [3], О. Томчук [4], І. О. Штундер [5] та інших. Дослідженню питань, пов'язаних з демографічною ситуацією, присвячені роботи таких вітчизняних вчених: О. В. Біленко [6], І. О. Курило [7], Кобеля З. І. [8], Е. М. Лібанова [9], М.В. Ливдар [10] та інших.

Але недостатньо дослідженими залишаються питання трансформаційних змін в сфері пропозиції робочої сили, які розповсюджуються на демографічну структуру ринку праці, дефіциту робочої сили як чинника, що урівноважує світову економіку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як було вже зазначено, аналіз дефіциту робочої сили в контексті демографічної кризи є одним з найважли-

віших завдань держави на сучасному ринку праці. Проте єдиної методології такого аналізу наразі не існує. Особливу увагу в методології дослідження, автором було приділено не тільки спеціальному аналізу проблем функціонування вітчизняного ринку праці, а й досвіду розвинених країн.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є аналіз проблеми дефіциту робочої сили в контексті демографічної кризи, дослідження виникнення в зв'язку з цим нових наукових проблем, розгляд закономірностей, що складаються, та оцінка їхнього впливу на сучасний стан ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічна ситуація в будь-якій країні є ключовим чинником економічного та соціального розвитку. Населення виступає як елемент продуктивних сил, виконуючи роль трудового ресурсу, споживача та носія економічних відносин на національному рівні в короткостроковій і довгостроковій перспективі, демографічна ситуація в Україні виглядає несприятливо. Відбувається зменшення в абсолютному вимірі чисельності працездатного населення, і одночасно з цим виникають різні асиметрії на ринку праці. Цей чинник у поєднанні з низькою оплатою праці (порівняно з розвиненими країнами) не тільки не стимулює продуктивність, інтенсивність і якість робочої сили, а й сприяє деградації найбільш цінності держави – трудових ресурсів.

Розглядаючи демографічний фактор як індикатор стану ринку праці, необхідно зазначити, що під демографічним фактором автор розуміє природне відтворення трудових ресурсів, яке складається зі співвідношення груп населення, що вступають у працездатний вік, і груп, які припиняють трудову діяльність (через вік, інвалідність або смерть). Кількісне співвідношення цих груп у певний період розвитку ринку праці й зумовлює приріст або спад робочої сили.

Для досягнення соціально-економічного ефекту, відновлення і розвитку країни необхідно вивчати ринок праці з урахуванням демографічних чинників – старіння населення, переважання жінок у віковій групі пенсійного віку та впливу негативних наслідків міграції.

Демографічна ситуація може посилювати дисбаланс у попиті та пропозиції на ринку праці. Рівень народжуваності, чисельність працездатного населення, його гендерно-вікова структура визначає пропозицію робочої

сили на ринку праці. Зниження чисельності населення та його доходів, яке є головним споживачем товарів та послуг, призводить в результаті до скорочення попиту на робочу силу в певних областях економіки [11].

Оцінюючи трудові ресурси, необхідно брати до уваги й такі якісні демографічні характеристики, що впливають на рівень соціально-трудової активності робочої сили, як вікова та статева структури, кваліфікація, мобільність робочої сили. Очевидно, що загальна чисельність трудових ресурсів не завжди дає повне уявлення про наявний запас робочої сили. Повне уявлення про цей запас може бути складено тільки з урахуванням професійно-кваліфікаційного рівня працівників. Це положення необхідно враховувати на практиці, оскільки від якісного складу трудових ресурсів значною мірою залежить фактичний стан ринку праці. Зі сказаного випливає, що демографічна динаміка трудових ресурсів має кількісне і якісне значення.

Демографічна ситуація в Україні є катастрофічною – населення старіє і невпинно зменшується: наразі ми займаємо 33-тє місце у світі та 7-ме в Європі за кількістю населення. Статєво-віковий склад населення України вже давно не можна називати пірамідою. Згідно з актуальними даними, темп росту населення за статтю та віком всього населення України зменшувався в середньому на 2,92%, молоде покоління 18+ зменшувалося на 2,58%, а 60–65 років і старше навпаки збільшувалося на 17,63% і 3,78% (див. табл. 1).

За статистичними даними можна стверджувати: в Україні дуже високий рівень демографічної старості – частка осіб у віці від 60 років і старше станом на 2022 р. становить 67,43%. Демографічне старіння населення спричиняє розрив між потребою в молодих працівниках і їхньою фактичною кількістю, особливо на сільських територіях.

Однією з ключових причин того, що Україна набула статусу «старого суспільства» стало значне зниження народжуваності (рис. 1).

Звісно, війна негативно впливає на народжуваність, і основними ризиками для батьківства. Так, відповідно до результатів досліджень Центру соціальних змін і поведінкової економіки, є економічна нестабільність – 66.7%, невизначеність майбутнього – 61.5%, небезпека для здоров'я та життя – 61.2%, втрата житла через обстріли – 59.9%, вимушене переміщення – 53.1%, проблеми з психічним здоров'ям – 49.3%, розрив сімейних зв'язків – 49.3% та мобілізація молоді – 47.0% [16]

Звіт ООН, випущений днями, показує, як може скоротитися чисельність населення України до 2100 року: 2030 рік – 38,5 млн осіб, 2050 рік – 32,2 млн, 2069 рік – 25,1 млн, 2081 рік – 20,9 млн, 2091 рік – 17,8 млн, 2100 рік – 15,3 млн (рис. 2).

На початку повномасштабної війни ООН оцінювала чисельність населення у 36,7 млн осіб. Прогнозувалося, що до 2050 року Україна буде серед країн, де населення скоротиться на 20% – до 29,4 млн. [18].

Таблиця 1

Динаміка чисельності населення за статтю та віком, осіб

Показники	2018	2019	2020	2021	2022	Темпи росту, %
Все населення України	42216766	41983564	41732779	41418717	40997698	-2,92%
в тому числі:						
Чоловіки	19558180	19455272	19343440	19195376	19006979	-2,95%
Жінки	22658586	22528292	22389339	22223341	21990719	-2,98%
у віці:						
16–59 років	25641322	25293695	24968071	24618898	24294937	-2,58%
18 років і старше	34607469	34403861	34198849	33959040	33649167	-2,58%
60 років і старше	9679745	9827110	9978194	10121624	10152383	+17,63%
65 років і старше	6967270	7034551	7146499	7211190	7231106	+3,78%

Джерело: складено автором за [12; 13]

Примітка: нажалі нині в Україні немає відомостей про статєво-вікову структуру населення за 2023–2024 рр., тому до репрезентативності будь-яких соціопитувань треба ставитися обережно [14].

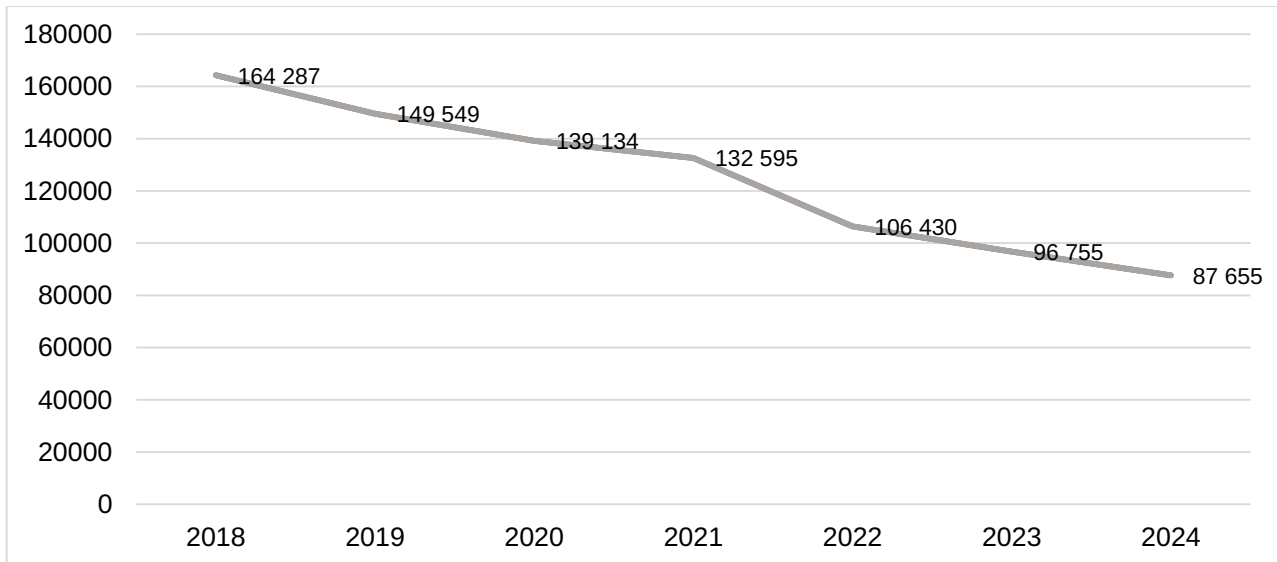

Рис. 1. Кількість новонароджених в Україні за роками, (осіб)

Джерело: сформовано автором на основі [15]

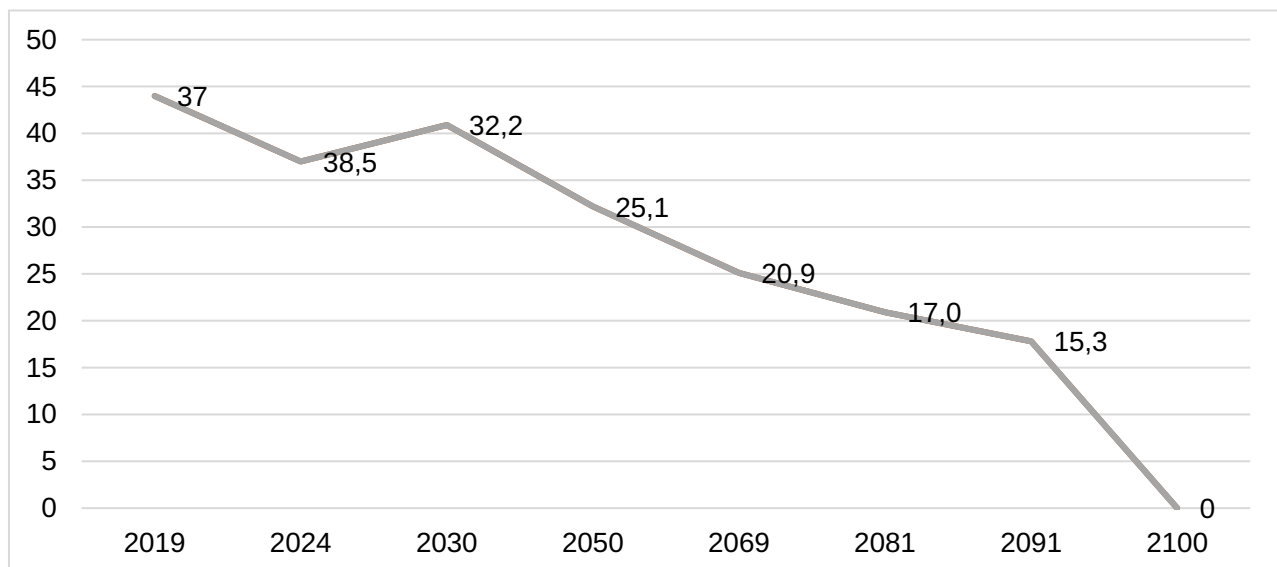

Рис. 2. Перспективи світового населення до 2100 року (млн людей)

Джерело: сформовано автором на основі [17]

Таким чином, трудонедостатність України, зумовлена багато в чому демографічними причинами і дефіцитом висококваліфікованих кадрів, уже найближчим десятиліттям стане вирішальним обмеженням щодо включення країни до числа економічно розвинених держав. Очевидно, що слово «дефіцит» (від лат. deficit – не вистачає) [19] поступово стає невідмінним атрибутом при оцінці сучасної ситуації на ринку праці.

З урахуванням викладених викликів і загроз, дія яких триватиме і після завершення

бойових дій або припинення чи скасування воєнного стану в Україні, економіка країни продовжить стикатися з дефіцитом одного з основних факторів виробництва – робочої сили. На зниження репродуктивного потенціалу населення, причому в довгостроковій перспективі, «працює» і фактор нерівноцінної заміни поколінь: у репродуктивний вік вступає нечисленне покоління народжених у 1990-ті рр. Саме тому низький рівень безробіття, фіксований останніми роками в Україні, можна частково пояснити скороченням робо-

чої сили, а не зростанням економічної активності населення.

Наразі 74% компаній в Україні відчувають дефіцит кадрів, йдеться у дослідженні ринку праці, проведеному Європейською Бізнес Асоціацією (ЕВА). Цей показник підвищився на 55% порівняно з періодом осені 2023 року. Більше ніж 60% учасників дослідження – це міжнародний бізнес. Половина з них є представниками великого, 43% – середнього і 7% – малого бізнесу. Брак працівників як перешкоду для ведення бізнесу відзначають 63% опитаних. Це другий за значимістю показник після перебоїв з електроенергією. У серпні 52,6% підприємств мали проблеми з пошуком кваліфікованих кадрів і 39,7% відчували нестачу некваліфікованих працівників. Дефіцит кадрів змушує роботодавців усе частіше пропонувати вакансії шукачам без досвіду. За даними Work.ua, серед усіх вакансій у вересні 43% призначалися для кандидатів, які не мають досвіду роботи. Для порівняння, у вересні 2023 року їх було 36%. За словами заступниці міністра економіки Тетяни Бережної, якщо у 2021 році офіційний ринок праці нараховував 11,5 мільйона працівників, то у 2023 році ця цифра зменшилася до 9 мільйонів. Щоб забезпечити щорічне зростання ВВП до 2030 року на 7%, Україні потрібно додатково 4,5 мільйона працівників [20].

Однією з найгостріших проблем сучасної демографічної ситуації є надто низька народжуваність, що призводить до скорочення чисельності населення, його старіння, а також до деформації статеві-вікової структури. Результати переписів населення та вибіркові демографічні дослідження свідчать про зростання освітнього рівня населення та зміни у шлюбно-сімейних процесах, які певним чином впливають на динаміку народжуваності. Вплив рівня освіти населення на ключові демографічні тенденції, які вказують на перехід України, як і інших європейських країн, до постіндустріального етапу розвитку суспільства, що проявляється у таких соціально-демографічних явищах, як зниження рівня шлюбності, поширення нових форм шлюбних союзів, зменшення показників (коефіцієнту) дітності сімей, підвищення віку вступу до шлюбу та віку народження першої дитини тощо. У численних демографічних дослідженнях виявлено. Як показує практика, підвищення освітнього рівня населення має принципово важливе значення для довгострокового демографічного переходу від високих показників народжуваності до низь-

ких. Наукові дослідження загалом підтверджують взаємовплив освіти та основних демографічних складових, тобто освіта не тільки впливає на демографічні процеси, але й самі демографічні процеси відіграють важливу роль у формуванні та реалізації освітньої політики. У високорозвинених країнах побутує думка, що чим вищий рівень освіти, тим нижчі у жінки репродуктивні очікування, менша кількість дітей та більша частота бездітності – йдеться про свідому відмову від народження дитини не спричинену станом з дорів'я [21].

У ході численних демографічних досліджень, встановлено наявність впливу рівня освіти населення на дефіцит робочої сили в Україні в контексті демографічного розвитку. Освіта відіграє вирішальну роль у формуванні людського капіталу, особливо в умовах несприятливого демографічного розвитку.

У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [22] визначено одну з ключових проблем: розрив між освітньою системою та ринком праці, дисбаланс між попитом і пропозицією на інноваційні спеціальності, а також відсутність механізмів зворотного зв'язку між роботодавцями та закладами вищої освіти. Сучасна система підготовки фахівців в Україні характеризується значними структурними проблемами та низьким рівнем ефективності у порівнянні з міжнародними стандартами, професійно-кваліфікаційним дисбалансом попиту і пропозиції, а також відсутністю у випускників затребуваних навичок та компетенцій. Наслідки військової агресії РФ значно послабили потенціал ринку праці в Україні, створивши бар'єри для вільного руху виробничих факторів, зокрема робочої сили; призвели до втрати виробничих потужностей та інфраструктури; а вимушена міграція спричинила негативні тенденції у сфері зайнятості та доходів. Цифровізація, автоматизація і технологізація виробництва зумовлюють потребу в залученні фахівців нової генерації, які володіють професійними компетенціями, навичками soft і hard skills, швидко адаптуються до змін і мають навички навчання впродовж життя через формальну, неформальну та інформальну освіту [23].

Прикрим фактом є те, що під час війни, в Україні зруйновано або пошкоджено понад 1500 закладів освіти, серед яких – школи, профтехучилища, коледжі й університети. Чимало студентів змушені були покинути свої домівки й навчальні заклади та продовжити здобувати кваліфікацію за кордоном. Так чи

інакше, зміна чисельності випуску фахівців визначається збільшенням дефіциту робочої сили. І, як підсумок, дефіцит робочої сили суттєво вплине на недовиробництво національного ВВП.

Автор вважає, що несприятлива демографічна ситуація навряд чи істотно зміниться в найближчій перспективі і надалі сприятиме скороченню як загальної чисельності населення, так і частки його працездатної частини. Істотними «внутрішніми» резервами для покриття в майбутньому дефіциту робочої сили Україна не володіє, що може стати суттєвою перешкодою на шляху до економічного зростання. У світлі останніх проаналізованих тенденцій таку перспективу, очевидно, скидати з рахунків не можна.

З урахуванням потреб розвитку економіки та демографічної ситуації, що склалася, це означає необхідність додаткового залучення трудових мігрантів з-за кордону. Сьогодні серед провідних економістів немає розбіжностей у тому, що серед рушійних сил міграційного процесу основними продовжують залишатися економічні чинники. У міждержавній міграції трудова складова виступає основним спонукальним чинником, що визначає як інтенсивність процесу, так і його результативність.

У міру того, як Україна шукає шляхи подолання кадрової кризи, питання залучення іноземних працівників набуває дедалі більшої актуальності.

Одним із потенційних джерел трудових мігрантів є залучення іноземних студентів, сьогодні іноземці обирають українські ВНЗ через доступну вартість навчання та проживання (38%), якість освіти (25%) і бажання навчатися в Європі (18%). За даними Українського державного центру міжнародної освіти, на початок 2023 року в Україні навчалося понад 51 тис. іноземних студентів, переважно з Індії, Китаю та Марокко. Хоча зараз лише 15% із них залишаються в Україні, студенти – це недооцінене джерело потенційних працівників [24].

Теза, що ніхто не поїде до України, є дещо викривленою. Є достатньо прикладів мігрантів, яких не лякає війна. Міграція з країн з актуальними або минулими збройними конфліктами (Сирія, Афганістан, Ємен, ЦАР, Конго, Балканський регіон) або через складні економічні та безпекові умови (Венесуела, Пакистан, Куба, Зімбабве, Молдова) є поширеним явищем. Україна, хоч і на 107-му місці за рівнем середньої зарплати, все ж може

бути привабливою для людей із бідніших країн (наприклад, Філіппін) [25].

Варто зазначити, що робоча сила з таких країн здебільшого буде некваліфікованою, тому необхідно забезпечити навчання та здійснювати ретельний відбір перспективних працівників. Для будь-якої країни проблему становить якісна складова мігрантів, оскільки низькокваліфіковані працівники не мають потенціалу для роботи в умовах інноваційної та цифрової економіки. Але тут є і певний позитивний момент, а саме-дешевизна робочої сили.

Негативним моментом для будь-якої держави є ситуація, коли з країни виїжджає висококваліфікована молодь віком до 30 років, у яку держава інвестувала чималі ресурси. Із масовим виїздом громадян за кордон, внутрішнім переміщенням і мобілізацією дефіцит кадрів в Україні зростає. Кількість мігрантів з України у світі, за оцінюванням ООН, становить 6,7 млн осіб, переважно жінок та дітей. Із них приблизно 1,7 млн осіб були працевлаштовані в Україні до виїзду – це 10,6% економічно активного населення країни перед початком повномасштабного вторгнення. Згідно з опитуваннями НБУ, у 2023 році 44% підприємств мали кадрові труднощі через масове скорочення кількості працівників, що пов'язане з мобілізацією, а 24% – через міграцію [26].

Варто відзначити, що іноді зміна місця проживання та переїзд до іншої країни обумовлені бажанням забезпечити економічну безпеку. Це прагнення зазвичай пов'язане з такими факторами: міжнародні збройні конфлікти, внутрішньодержавні протистояння, бідність і відсутність швидких шляхів її подолання, негативні наслідки зміни клімату, а також переслідування за політичні, соціальні або релігійні переконання, які в певних країнах підпадають під кримінальну чи адміністративну відповідальність без правових підстав. Ці мігранти можуть створити додаткове навантаження на ринок праці через підвищення попиту на робочі місця.

Звісно, жодна окрема країна не здатна повністю вирішити проблеми міграції, адже це явище є комплексним. Посилення окремих заходів міграційної політики є обґрунтованим для запобігання потенційним загрозам у економічній та соціальній сферах, таким як дисбаланс і нестабільність на ринку праці, безробіття, дефіцит робочої сили, посилення соціальної напруженості, зростання рівня злочинності тощо.

Висновки. Таким чином, під час наукового дослідження було виявлено, що вирішувати проблему ринку праці необхідно у двох аспектах: по-перше, з погляду забезпечення ринку праці необхідною робочою силою і, по-друге, з погляду її раціонального розміщення. Саме демографічний чинник має лежати в основі міграційної політики та визначенні підходів у сфері динаміки (нарощування або скорочення) робочих місць на ринку праці, а демографічні тенденції, які склалися у сфері формування трудових ресурсів, мають диктувати політику в сфері зайнятості. Слід під-

креслити, що на сучасному етапі розвиток ринку праці вирішальною мірою визначатиметься якісними зрушеннями в економіці, переведенням її у фазу інтенсивного зростання чисельності робочої сили: освіти, кваліфікації, майстерності. Усе це висуває нові вимоги до демографічної політики держави. Інакше кажучи, розвиток сучасного ринку праці має проявитися, зокрема, у відновленні чисельності працездатного населення і в соціально-економічних відносинах щодо відновлення кількісного і якісного складу сукупної робочої сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Новик І. В. Демографічна безпека як стан захищеності держави, суспільства від демографічних загроз. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1725/1738>
2. Любомудрова Н. П., Гойчук В. І. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>
3. Мантур-Чубата О. С., Ваганова Л. В. Ринок праці України в умовах воєнного стану. *Економіка і регіон*. 2022. № 2 (85). С. 81–87. DOI: [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.2\(85\).2636](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.2(85).2636)
4. Томчук О. В. Аналіз трендів розвитку ринку праці в Україні: ключові зміни та виклики воєнного часу. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 2. С. 110–119. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.110.119>
5. Штундер І. О. Ринок праці України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-22>
6. Біленко О. В., Горбань С. Ф. Демографічна ситуація в Україні: сучасний стан та основні проблеми. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=9887> (дата звернення: 06.11.2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.1.78
7. Курило І. О. Демографічне старіння у столиці України, його особливості та сучасні виклики. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 3. С. 17–36.
8. Кобеля З. І., Лаврук І. Г. Демографічна криза в Україні: причини та шляхи її подолання. *Науковий огляд*. 2019. № 4(57). С. 6–17. URL: <http://oaji.net/articles/2019/797-1562510667.pdf>
9. Лібанова Е. М., Позняк О. В., Цимбал О. І. Масштаби та наслідки вимушеної міграції населення України внаслідок збройної агресії Російської Федерації. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 37–57.
10. Ливдар М. В., Ярошевич Н. Б., Степанова А. В. Демографічна ситуація в Україні: проблеми та шляхи її вирішення. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 6 (17). С. 304–309.
11. Наумова М. А., Гончарук Н. С. Демографічна ситуація в Україні як фактор розвитку ринку праці. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. 39. С. 76–82. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-39-14>
12. Статистичні збірники «Розподіл постійного населення України за статтю та віком» за 2018–2021 рр. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/13/Arch_rpn_zb.htm
13. Статистичний збірник «Розподіл постійного населення України за статтю та віком» за 2022 р. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/06/roz_nas22.pdf
14. Лібанова Е. «40 млн населення вже не буде. Або це будуть не українці» // LB.ua. 29 січня 2024 р. URL: https://lb.ua/news/2024/01/29/595959_ella_libanova_40 mln_naselennya_vzhe.html
15. Смертність в Україні утричі перевищує народжуваність у 2024 році. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6>
16. Длігач А. Нас 25 мільйонів: або що чекає на Україну [Електронний ресурс] / Блог Андрія Длігача. – 10 вересня 2024 р. URL: https://lb.ua/blog/andrii_dlihach/633992_25 milyoniv_abo_shcho_chekaie.html
17. В ООН спрогнозували, наскільки скоротиться населення України до 2100 року // Суспільство. 14 липня 2024 р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/07/14/novyna/suspilstvo/oon-sprohnozuvaly-naskilky-skorotytsya-naselennya-ukrayiny-2100-roku>
18. Відділ економічних і соціальних питань, Відділ населення. Перспективи світового населення до 2024 року. URL: <https://population.un.org/wpp/>

19. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-23858>
20. Романчук С. Шалені зарплати та дефіцит кадрів: що відбувається на ринку праці України. ЗагіТтя. 22 жовтня 2024 р. URL: <https://zagittya.com.ua/shaleni-zarplati-ta-deficit-kadriv-sho-vidbyvayetsia-na-rinky-praci-ukrayini/>
21. Думанська В. П. Освіченість та народжуваність: взаємодія у соціодемографічному просторі. Демографічні та соціальні дослідження. URL: <https://dse.org.ua/arhcive/11/17.pdf>
22. Кабінет Міністрів України. (2022, лютий 23). Розпорядження № 286-р «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-p#Text>
23. Сидоренко В. В. Кваліфікаційний розрив (skills gap) на ринку праці України: стан та механізми його подолання. *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Педагогічні науки». 2024. Вип. 28(57). DOI: [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2024-28\(57\)](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2024-28(57))
24. Міністерство освіти і науки України, Український державний центр міжнародної освіти. Іноземні студенти в Україні під час війни (2022–2023). URL: <https://studyinukraine.gov.ua/uk/international-students-in-ukraine-during-wartime-2022-2023/>
25. Млюзан Т. Кадрова криза в Україні: чи врятують ринок праці трудові мігранти? Mind.ua. 23 жовтня 2024 р. URL: <https://mind.ua/openmind/20280540-kadrova-kriza-v-ukrayini-chi-vryatuyut-rinok-praci-trudovi-migranti>
26. Ринок праці в умовах війни: демографічні виклики для України // Укрінформ. 25 вересня 2024 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3909003-rinok-praci-v-umovah-vijni-demografichni-vikliki-dla-ukraini.html>

REFERENCES:

1. Novik, I. V. (2023). Demohrafichna bezpeka yak stan zakhyshchenosti derzhavy, suspil'stva vid demohrafichnykh zahroz. *Efektivna ekonomika*, 6. <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1725/1738>
2. Lyubomudrova, N. P., & Hoychuk, V. I. (2022). Zminy na rynku pratsi v umovakh voyennogo stanu ta perspektyvy pislyavoyennogo vidnovlennya. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>
3. Mantur-Chubata, O. S., & Vaganova, L. V. (2022). Rynok pratsi Ukrayiny v umovakh voyennogo stanu. *Ekonomika i rehion*, 2(85), 81–87. [https://doi.org/10.26906/EiR.2022.2\(85\).2636](https://doi.org/10.26906/EiR.2022.2(85).2636)
4. Tomchuk, O. V. (2023). Analiz trendiv rozvytku rynku pratsi v Ukrayini: klyuchovi zminy ta vyklyky voyennogo chasu. *Innovation and Sustainability*, 2, 110–119. <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.110.119>
5. Shtunder, I. O. (2022). Rynok pratsi Ukrayiny v umovakh voyennogo stanu. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-22>. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453>
6. Bilenko, O. V., & Horban, S. F. (2022). Demohrafichna sytuatsiya v Ukrayini: suchasnyy stan ta osnovni problemy. *Efektivna ekonomika*, 1. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.78>
7. Kurylo, I. O. (2020). Demohrafichne starinnya u stolytsi Ukrayiny, yoho osoblyvosti ta suchasni vyklyky. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 3, 17–36.
8. Kobelya, Z. I., & Lavruk, I. H. (2019). Demohrafichna kryza v Ukrayini: prychny ta shlyakhy yii podolannya. *Naukovyj ohlyad*, 4(57), 6–17. Retrieved from <http://oaji.net/articles/2019/797-1562510667.pdf>
9. Libanova, E. M., Pozniak, O. V., & Tymbal, O. I. (2022). Mashhtaby ta naslidky vymushenoyi mihratsiyi naselennya Ukrayiny vnaslidok zbroynoyi ahresiyi Rossiyskoyi Federatsiyi. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika*, 2(48), 37–57.
10. Livdar, M. V., Yaroshkevych, N. B., & Stepanova, A. V. (2019). Demohrafichna sytuatsiya v Ukrayini: problemy ta shlyakhy yii vyrishennya. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk*, 6(17), 304–309.
11. Naumova, M. A., & Honcharuk, N. S. (2020). Demohrafichna sytuatsiya v Ukrayini yak faktor rozvytku rynku pratsi. *Naukovyj visnyk Kherson's'kogo derzhavnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, 39, 76–82. <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-39-14>
12. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. (n.d.). *Rozpodil postijnogo naselennya Ukrayiny za statyyu ta vikom za 2018–2021 rr.* Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/13/Arch_rpn_zb.htm
13. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. (n.d.). *Rozpodil postijnogo naselennya Ukrayiny za statyyu ta vikom za 2022 r.* Retrieved from https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/06/roz_nas22.pdf
14. Libanova, E. (2024, January 29). "40 mln naselennya vzhe ne bude. Abo tse budut' ne ukraintsi." *LB.ua*. Retrieved from https://lb.ua/news/2024/01/29/595959_ella_libanova_40 mln_naselennya_vzhe.html
15. Smertnist v Ukraini utrychi perevyshchuie narodzhuvanist u 2024 rotsi [Elektronnyi resurs]. Retrieved from <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6>
16. Dlihach, A. (2024, September 10). Nas 25 milioniv: abo shcho chekaie na Ukrainu [We are 25 million: or what awaits Ukraine] [Elektronnyi resurs]. Blog Andriia Dlihacha. Retrieved from https://lb.ua/blog/andrii_dlihach/633992_25_milyoniv_abo_shcho_chekaie.html

17. Sloyido. (2024, July 14). V OON sprohnozuvaly, naskil'ky skorotytsya naselennya Ukrayiny do 2100 roku. *Suspi Istvo*. Retrieved from <https://www.slovoidilo.ua/2024/07/14/novyna/suspilstvo/oon-sprohnozuvaly-naskilky-skorotytsya-naselennya-ukrayiny-2100-roku>
18. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (n.d.). *World population prospects: The 2024 revision*. Retrieved from <https://population.un.org/wpp/>
19. Encyclopedia of Modern Ukraine. (n.d.). *Article 23858*. Retrieved from <https://esu.com.ua/article-23858>
20. Romanchuk, S. (2024, October 22). Shaleni zarplaty ta defitsyt kadriv: shcho vidbyvayetsya na rynky pratsi Ukrayiny. *Zagittya*. Retrieved from <https://zagittya.com.ua/shaleni-zarplati-ta-deficit-kadriv-sho-vidbyvayetsia-na-rinky-praci-ykrayini/>
21. Dumanska, V. P. (n.d.). Osvichenist ta narodzhuvanist: vzaemodiya u sotsiodemohrafichnomu prostori. *Demohrafichni ta sotsialni doslidzhennya*. Retrieved from <https://dse.org.ua/arhcive/11/17.pdf>
22. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2022, lyuty 23). Rozporyadzhennia № 286-r «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky». Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-p#Text>
23. Sydorenko, V. V. (2024). Kvalifikatsiinyi rozryv (skills gap) na rynku pratsi Ukrainy: stan ta mekhanizmy ioho podolannia. *Visnyk pisliadiplomnoi osvity. Vyps. 28(57). Serii «Pedahohichni nauky». Issue 28(57)*. [https://doi.org/10.58442/2218-7650-2024-28\(57\)](https://doi.org/10.58442/2218-7650-2024-28(57))
24. Ministry of Education and Science of Ukraine, Ukrainian State Center for International Education. (2022–2023). *International students in Ukraine during wartime (2022–2023)*. Available at: <https://studyinukraine.gov.ua/uk/international-students-in-ukraine-during-wartime-2022-2023/>
25. Mlyuzan, T. (2024, October 23). *Kadrova kryza v Ukraini: chy vryatuyut rynek pratsi trudovi mihranty?* [Labor market crisis in Ukraine: Will labor migrants save the job market?]. *Mind.ua*. Available at: <https://mind.ua/openmind/20280540-kadrova-kriza-v-ukrayini-chi-vryatuyut-rinok-praci-trudovi-migranti>
26. Rynok pratsi v umovakh viyny: demohrafichni vyklyky dlya Ukrainy [Labor market in wartime: Demographic challenges for Ukraine]. (2024, September 25). *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3909003-rinok-praci-v-umovah-vijni-demografichni-vikliki-dla-ukraini.html>